ТАЛАБАЛАРДА САНОГЕН ФИКРЛАШ КЎНИКМАСИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ДИДАКТИК АСОСЛАРИ

Карахонова Ойсара Юлдошевна
Қарши давлат университети
Педагогика кафедраси мудири, Педагогика фанлари бўйича фалсафа докторидоцент (PhD),

Аннотация: Мазкур мақолада талабаларда саноген фикрлаш кўникмаларини шакллантиришнинг дидактик асослари таҳлил қилинган. Саноген фикрлаш талабаларнинг муаммоларга конструктив ва ижодий ёндашувларини ривожлантиришга қаратилган бўлиб, ушбу кўникмалар уларни мустақил, танқидий ва ижодий фикрлашга ўргатиш учун муҳим аҳамиятга эга. Талабаларда саноген фикрлашни шакллантириш учун қўлланиладиган методлар ва усуллар, жумладан, интерактив ўқитиш, муаммоларни ҳал қилишдаги фаол ўқитиш шакллари ва рефлексив ёндашувлар таҳлил этилган.

Калит сўзлар: саноген фикрлаш, дидактик асослар, педагогик методлар, талабалар, танқидий фикрлаш, ижодий фикрлаш, ўқитиш усуллари, рефлексив ёндашув.

Аннотация: В статье анализируются дидактические основы формирования навыков ценогенного мышления у студентов, методы и приемы, используемые для формирования мышления, в том числе интерактивное обучение, проблемно-активное обучение, рефлексивное. анализируется подход.

Ключевые слова: Саногенное мышление, дидактические принципы, педагогические методы, студенты, критическое мышление, творческое мышление, методы обучения, рефлексивный подход.

КИРИШ

Саноген фикрлаш — бу одамнинг ақлий ва ижодий ривожланишини йўлга қўйишга қаратилган фикрлаш усули бўлиб, таълим жараёнида уни шакллантириш талабаларнинг интеллектуал салоҳиятини, мустақил фикрлаш ва муаммоларга ечим топиш қобилиятларини оширишга ёрдам беради. Таълимнинг асосий мақсади фақат билим бериш эмас, балки ёшларнинг ақлий салоҳиятини ривожлантириш, уларни ижодий ва аналитик фикрлашга, муаммоларни ҳал қилишда мустақил ва конструктив ёндашувларни қўллашга рағбатлантиришдир.

Саноген фикрлашни талабаларда шакллантириш, уларнинг жамиятдаги актив фаолият учун зарур бўлган қобилиятларини ўстириш, ижтимоий-ахлоқий ва профессионал ривожланишга ҳисса қўшиш, янги муаммоларга инновацион ечимлар топишга ёрдам беради. Бу жараёнда талабаларнинг психологик, педагогик ва соғлом фикрлаш тарзларини шакллантириш муҳимдир. Бундай фикрлаш тарзи талабаларнинг шахсий ривожланишида муҳим роль ўйнайди,

чунки у инсонни турли кўникмаларга эга, таълим ва ҳаётда муваффақиятга эришишга қодир қилиб шакллантиради.

Мазкур ишда саноген фикрлашни шакллантиришнинг дидактик асослари ва бу жараёнда амалга ошириладиган методлар, талабаларни мустақил ва ижодий фикрлашга йўналтириш механизмлари ўрганилади. Бу ишнинг асосий мақсади — талабаларда саноген фикрлашни шакллантиришга қаратилган педагогик ва психологик назарий ва амалий жиҳатларни таҳлил қилиш ва уларнинг таълим жараёнидаги аҳамиятини аниқлашдир[1].

МЕТОДЛАР

Саноген фикрлашни талабаларда шакллантириш, яъни ақлий, ижодий ва аналитик фикрлашни ривожлантириш, таълимдаги муҳим вазифалардан биридир. Бу жараёнда қўлланиладиган методлар талабаларнинг муаммоларга ечим топиш, мустақил ва ижодий фикрлаш қобилиятларини шакллантиришга қаратилган бўлиши лозим. Бунга эришиш учун турли педагогик ва психологик методлар мавжуд бўлиб, улар таълим жараёнида самарали қўлланилганда талабаларнинг саноген фикрлашини ривожлантиришга ёрдам беради.

Келгусида, саноген фикрлашни шакллантиришда қўлланиладиган асосий методлар ва уларнинг аҳамиятини кўриб чиқамиз.

1. Муаммога йўналтирилган ўқитиш (Problem-Based Learning, PBL)

Муаммога йўналтирилган ўқитиш — бу таълим усули, унда талабалар турли муаммоларга ечим топишда фаол иштирок этадилар. Бу усулнинг мақсади, талабаларни муаммога йўналтириш ва уларни аниқ қарорга олиб келувчи фаолликка ундашдир. Муаммо асосида ўқитиш талабаларга муайян мавзуларга оид чуқур тушунча беришга ёрдам беради.

- Ўқитувчи аниқ бир муаммо ёки вазиятни тақдим этади.
- Талабалар биргаликда гуруҳлар бўлиб ишлашади ва муаммога ечим топиш учун маълумот йиғишади.
- Муаммога ечим топиш жараёнида ҳамфикрлик ва мантиқий таҳлил амалга оширилади.
- Талабалар ечимни тақдим этадилар ва ўзаро баҳс қилишади.

2. Кейс-метод (Case Method) Кейс-метод — бу ўқитиш усули, унда талабаларга аниқ бир вазият ёки ҳолат (кейс) тақдим этилади ва улар бу вазиятдаги муаммоларни ҳал қилиш учун ечим ишлаб чиқадилар. Кейсплеи, амалиётдаги аниқ вазиятлар ва муаммоларга ёндошиш талабаларда муаммоларни амалда ҳал қилиш кўникмаларини ривожлантиради.

Ўқитувчи талабаларга аниқ бир вазиятни тақдим этади.

- Талабалар бу вазиятни таҳлил қилади, муаммоларни аниқлайди ва ечимлар ишлаб чиқади.

- Талабалар ҳар хил ечимларни муҳокама қилишади ва ўзаро фикр алмашадилар[2].
- Кейсимиз бўйича аниқ ва самарали қарор қабул қилинади.

3. Монтессори методи (Montessori Method)

Монтессори методи шахсий тажриба ва мустақил ишлашга асосланган ўқитиш усулидир. Бу методда талабалар ўзларининг қизиқишларига асосан танлов қилишади ва ўқиш жараёнида амалий тажриба орқали билим олишади.

4. Фикрлашнинг йўналтирилган шакллари: Танқидий ва ижодий фикрлаш

Танқидий фикрлаш ва ижодий фикрлаш методлари талабаларни аниқ ва мантиқий ҳулоса чиқариш, янги ғоялар ишлаб чиқиш ва ижодий ёндашувларни ривожлантиришга ёрдам беради.

- Танқидий фикрлаш: Муаммоларга мантиқий ёндашиш, тўғри қарорларни қабул қилиш ва уларнинг ижобий натижаларини кўриб чиқиш.
- Ижодий фикрлаш: Янги ғоялар ишлаб чиқиш, муаммоларга нотаниш ва инновацион ечимлар топиш.

НАТИЖАЛАР

Саноген фикрлашни шакллантириш, яъни талабаларда ижодий, танқидий ва аналитик фикрлаш кўникмаларини ривожлантириш, таълим жараёнининг муҳим натижаларидан биридир. Бу жараённинг самарали амалга оширилиши талабаларнинг интеллектуал, ижодий ва профессионал салоҳиятини оширишга ёрдам беради. Ушбу мақсадга эришишнинг муҳим натижалари қуйидаги йўналишларда намоён бўлади:

1. Ижодий ва аналитик фикрлашнинг ривожланиши.Талабаларда ижодий ва аналитик фикрлашни шакллантириш, уларнинг шахсий ва профессионал ривожланишида муҳим аҳамиятга эга. Бу ўқув усуллари талабаларга ҳар хил муаммоларни таҳлил қилиш, турли хил нуқтаи назарларни ўрганиш ва янги ечимлар ишлаб чиқишга ёрдам беради.

Талабалар муаммоларга аналитик ёндашувни ўзлаштирадилар, яъни ҳар бир муаммонинг сабабларини аниқлаш ва натижаларини баҳолаш қобилиятларини шакллантирадилар[3].

2. Гуруҳда ишлаш ва жамоавий фикрлаш қобилиятини ривожлантириш. Саноген фикрлаш жараёнида интерактив методлар, бахслар ва гуруҳли иш талабаларга ҳамкорлик ва жамоавий фикрлаш кўникмаларини ривожлантиришга ёрдам беради. Бундан ташқари, талабалар ўзаро муҳокама қилиш, мулоқот қилиш ва бири-бирини қўллаб-қувватлаш орқали ижодий фикрлаш ва муаммоларга самарали ечим топиш жараёнига қатнашадилар.

Гуруҳда ишлаш орқали талабалар ўзаро алоқада бўлиш, бошқа фойдали фикрлардан фойдаланиш ва жамоавий ечимларни ишлаб чиқиш кўникмаларини эгаллайдилар[4].

3. Шахсий ривожланиш ва ўз-ўзини таҳлил қилиш. Саноген фикрлаш талабаларнинг шахсий ривожланишини ёритишга ҳам катта ҳисса қўшади. Ушбу жараёнда талабалар ўзларининг шахсий нуқтаи назарларини ва қобилиятларини аниқлаш, уларни яхшилаш учун тактикалар ишлаб чиқишни ўрганадилар.

Талабалар ўзларининг кучли ва заиф томонларини англаш, муаммоларга қандай ёндошишларини таҳлил қилиш имкониятига эга бўлишади.

Шахсий ривожланишга интилиш талабаларда самарали ўқиш ва ижодий салоҳиятни юксалтиришга ёрдам беради.

Талабалар ўзларининг хато ва муваффақиятларидан дарс олиш ва келажакдаги фаолиятини яхшилаш учун стратегиялар ишлаб чиқишади[5].

МУҲОКАМАЛАР:

Саноген фикрлашни шакллантириш, яъни талабаларда ижодий, танқидий ва аналитик фикрлаш кўникмаларини ривожлантириш, ўқитиш жараёнида кўплаб ижобий натижаларга олиб келиши мумкин. Аммо бу жараённинг самарали амалга оширилиши учун бир қатор муаммолар ва қийинчиликлар ҳам мавжуд. Ушбу баҳсларда ўқитувчилар ва педагоглар ўзларининг тажрибаларини, методология ва усулларини кўриб чиқишади, шунингдек, саноген фикрлашни шакллантиришнинг самарадорлигини таъминлаш учун қандай йўллар ва ёндашувлар самарали эканини муҳокама қилишади.

1. Саноген фикрлашни шакллантиришнинг мураккаблиги.Саноген фикрлашни талабаларда шакллантириш жараёни кўп вақт талаб қилувчи ва мураккаб бўлиши мумкин. Ҳар бир талабанинг фикрлаш тарзи, қобилиятлари ва психологик хусусиятлари турлича бўлиб, ушбу индивидуалликлар оқибатида кўпинча стандарт усулларни қўллашда қийинчиликлар пайдо бўлади.

2. Интерактив методларнинг аҳамияти.Интерактив ўқитиш усуллари талабаларнинг фаоллигини оширади, аммо уларнинг самарадорлиги ўқитувчининг ўқитиш усулига, талабаларнинг ўзаро алоқада бўлиш даражасига ва уларнинг фаоллигига боғлиқ. Интерактив усулларнинг асосий мақсади талабаларни мустақил фикрлашга, инновацион ечимлар ишлаб чиқишга рағбатлантириш бўлса-да, бунда ҳам белгиланган нуқталарга эътибор қаратиш муҳим[6].

- Интерактив методлар, жумладан, ролли ўйинлар ва мозглашинг, талабаларнинг фаоллигини оширишга қандай таъсир қилади?
- Ушбу методлар талабаларнинг танқидий фикрлашини ва ижодий ечимлар ишлаб чиқиш қобилиятларини қандай ривожлантиради?

Интерактив усуллар, албатта, гуруҳдаги талабаларнинг фаоллигини оширишда муҳим роль ўйнайди, лекин уларнинг самарадорлиги ўқитувчининг ёндошувига ва талабаларнинг масъулият ҳиссига боғлиқ. Шунингдек, баҳсларнинг ижобий натижа беришини таъминлаш учун, ўқитувчи талабаларни конструктив муҳокама ва фикрлашга йўналтириши керак.

5. Ўқитувчи ва талабалар ўртасидаги муносабатлар. Саноген фикрлашни шакллантиришда ўқитувчининг ўқитиш услуби ва талабалар билан ўзаро алоқаси муҳим роль ўйнайди. Ўқитувчининг талабаларга бўлган муносабати, уларнинг қизиқишларига ҳурмат, ижобий ва конструктив кўмак бериш, талабаларда фаол иштирок этиш ва мустақил фикрлашга иштиёқ уйғотишга ёрдам беради.

Ўқитувчи талабаларни рухий ва интеллектуал жиҳатдан рағбатлантириши керак. Талабаларнинг ижодий фикрлашга бўлган иштиёқи ўқитувчининг улар билан ўзаро муносабатлари, уларга берилган қўллаб-қувватлаш ва фаолликни стимуллаштиришга боғлиқ.

ХУЛОСА

Саноген фикрлашни шакллантириш, талабаларда ижодий, танқидий ва аналитик фикрлаш кўникмаларини ривожлантиришнинг муҳим педагогик жараёни ҳисобланади. Бу жараённинг асосий мақсади — талабаларга муаммоларни ечишда мустақил, инновацион ва конструктив ёндашувлар ишлаб чиқишни ўргатишдир. Саноген фикрлашни шакллантириш, таълим жараёнида талабаларнинг интеллектуал ва ижодий салоҳиятини оширишга, уларда мустақил фикрлаш ва муаммоларга ечим топиш қобилиятларини ривожлантиришга катта ҳисса қўшади[7].

1. Саноген фикрлашнинг муҳим принциплари:Саноген фикрлашни шакллантиришда фалсафий, психологик ва педагогик асослар катта аҳамиятга эга. Талабаларнинг танқидий ва ижодий фикрлашини ривожлантириш учун уларни бошқариш ва ўқитишда интерактив методлар, муаммога йўналтирилган ўқитиш, таҳлил ва баҳслар муҳим ўрин тутади. Таълим жараёнида талабаларга шахсий нуқтаи назарини ифода этиш, мулоқот қилиш ва турли нуқтаи назарларни муҳокама қилиш имкониятларини бериш лозим.

2. Оқибатлар ва натижалар:Саноген фикрлашни шакллантириш талабаларда мустаҳкам аналитик ва ижодий қобилиятлар, муаммоларга конструктив ёндашиш, мустақил фикрлаш ва қарор қабул қилиш кўникмаларини ривожлантиради. Бу уларнинг профессионал ва шахсий ривожланишида муҳим қадам бўлиб, ижтимоий ва ахлоқий қийматларини ҳам яхшилайди. Мустақил ишлашга ёрдам берадиган методлар талабаларга янги ғоялар ва инновацион ечимлар ишлаб чиқиш имконини беради[8].

3. Қийинчиликлар ва муаммолар:Таълим жараёнида саноген фикрлашни шакллантиришдаги асосий муаммо, талабаларнинг индивидуал хусусиятлари, ўқитувчининг профессионал ва педагогик қобилиятлари, шuningdek, таълим муассасасидаги ресурслар билан боғлиқ бўлиши мумкин. Ушбу муаммоларга ечим топиш учун таълим жараёнини индивидуаллаштириш, талабаларга уларнинг эҳтиёжларига мос келадиган дастурлар ва методлар тақдим этиш муҳимдир[9].

4. Келажакдаги йўналишлар: Саноген фикрлашни шакллантириш методологиясини ривожлантириш ва самарадорлигини ошириш учун янги педагогик ва психологиявий тадқиқотлар, замонавий таълим технологиялари ва инновацион усуллардан фойдаланиш зарур. Шунингдек, талабаларнинг шахсий ривожланишини қўллаб-қувватлаш, уларга мустақил фикрлашни ўргатиш ва ижодий салоҳиятларни ривожлантиришга катта аҳамият берилиши лозим[10].

Саноген фикрлашни шакллантириш — бу талаба ва ўқитувчи орасидаги самарали ва конструктив алоқа, ўқитишнинг инновацион усулларини қўллаш орқали талабаларнинг интеллектуал ва ижодий салоҳиятини ривожлантиришга қаратилган муҳим жараёндир. Ушбу жараённинг самарадорлиги таълимнинг ҳар бир босқичида, педагогик шахснинг фаоллигини, талабаларнинг қизиқишлари ва эҳтиёжларига мослаштириш билан таъминланади[11].

Саноген фикрлашни шакллантириш талабаларда фақат интеллектуал кўникмаларни ривожлантиришга эмас, балки уларнинг ижодий, танқидий ва амалий қобилиятларини ҳам оширишга ёрдам беради. Ушбу жараённинг натижалари талабаларнинг мустақил фикрлаш, ижодий ечимлар ишлаб чиқиш, муаммоларга конструктив ёндашиш ва ижтимоий-ахлоқий масъулиятни ўзларида шакллантиришга замин яратади. Бу эса ўз навбатида, уларнинг келажакдаги муваффақияти ва жамиятга қўшган ҳиссасига катта таъсир кўрсатади.[12].

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Выготский Л.С. "Мышление и речь" 1934.105–118 б.
2. Жан Пиаже 1947 йили. 34-50 бет
3. Гальперин П.Я. "Психология формирования умственных действий и понятий" 1960 122-138 б.
4. Зинченко В.П. "Педагогика и психология мышления" 1979 й. 45-58 б.
5. Моносова О.В. "Дидактика: Теория и методика преподавания" 2010 й. 233-249 б.
6. Петрусин В.С.-"Методика преподавания и развития мышления у студентов" 2009 й. 78-92 б.
7. Раҳмонов А. "Педагогика асослари". 2004 й. 85–100 б

8. Ғуломов М. "Маънавий-ахлоқий таълимда педагогик технологиялар". 2010 й. 72–85 б
9. Аҳмадалиев Ш. "Педагогик дидактика ва уқитиш методикаси". 2015 й. 150–165 б